

XLII отд. 2 с. 36	Штаты и табелы к 44256	17.02.1867	Правила об упразднении некоторых Уездных Судов Черниговской губернии.	Глухівський повіт
XLII отд. 2 с. 468	Штаты и табелы к №44713	18.06.1867	Именной, данный Сенату. – Об увеличении платимых сельскими обывателями подушной подати и дополнительного к ней сбора. Высочайше утвержденная 18 июня 1867 года ведомость об окладах подушной подати с сельских сословий	Глухівський повіт
XLVI отд. 1 с. 278	49418	01.04.1871	Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции 22-го того же апреля. – Об учреждении приюта в городе Глухове Черниговской губернии, для призрения малолетних сирот и детей бедных жителей города Глухова	Глухів
L отд. 2 с. 403	55331	04.12.1875	Именной, объявленный Сенату, за Министра Юстиции Товарищем Министра Юстиции 18-го того же июня. – Об учреждении стипендий в Дом призрения малолетних бедных и в Глуховском детском приюте Терещенко	Глухів
LIII отд. 1 с. 437	58625	15.06.1878	Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции 27-го того же апреля. – О предоставлении должности Попечителя подведомственного Человеколюбивому Обществу Глуховского детского приюта Терещенко, права государственной службы.	Глухів
LIV отд. 1 с. 510	59775	14.06.1879	Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции 27-го того же июня. – О присвоении больницы, учреждаемой в городе Глухове Черниговской губернии, наименования «больница Св. Ефросинии» и об управлении оною.	Глухів

ДЖЕРЕЛА

1. Полное Собрание Законов Российской Империи: Собрание второе: С 12 декабря 1825 года по 28 февраля 1881 года. Санкт-Петербург: Тип. 2-го Отделения Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830–1885. 55 т.

2. Шандра В.С. Полное собрание законов Российской империи. Энциклопедия історії України: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: П-Прик. С. 347.

Yesinin S.M. «Complete collection of Laws of Russian Empire» (second collection) as a source of research of the history of the city Hlukhiv in 1825–1881

The article analyzes the information potential of the legislative acts of the second volume of the «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» for 1825–1881. The second collection consists of 55 volumes, totaling 61928 legislative acts during the reign of the emperors of the Russian Empire Nicholas I and Alexander II. Documents from the history of the city of Hlukhiv are revealed. The systematization of the detected materials in the table is made.

A total of 31 documents were found in the second collection, covering various moments of the history of the city of Hlukhiv and Hlukhiv district. Among in this documents: a permit for Jews to trade of vodka (1830); on the reform and activities of the post office in Hlukhiv (1830); the financing of local police (1836); the organization of district police stations (1837); on the financing of the Office of the Orthodox Church of Hlukhiv (1840); the activities of the city military veterans team (1850); the stay in Hlukhiv military units (1841, 1856, 1857, 1862, 1866); establishing taxes on trade and real estate (1846, 1863, 1865, 1866); on the peasant reform (1861); taxes on peasants (1863, 1865, 1866, 1867); on the activities of the county court (1867). There are documents on the creation of the Hlukhiv Public City Bank (1863), on the creation and operation of Tereshchenko Children's Shelter (1871, 1875, 1878), about the foundation of the Tereshchenko Hospital «Saint Yephrosyniia» (1879).

Legislative acts of the second collection «Complete collection of Laws of Russian Empire», are important sources for studying the history of the city of Hlukhiv in the nineteenth century.

Key words: laws, acts, Complete Collection of Laws of the Russian Empire, Hlukhiv

REFERENCES

1. Polnoe Sbranie Zakonov Rossijskoj Imperii: Sbranie vtoroje: S 12 dekabrya 1825 goda po 28 fevralya 1881 goda. [Complete Collection of Laws of the Russian Empire (second collection) of 55 Vols]. St. Petersburg: Tip. 2-go Otdeleniya Sobstv. E. I. V. Kancelyarii. [in Russian].

2. Shandra, V. (2011). Polnoe Sbranie Zakonov Rossijskoj Imperii. Encyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. [Encyclopedia of History of Ukraine of 10 Vols]. (Vol. 8). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.01.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 94(477.5):39(=411.16)«17/19»

М.О. Герасько

КОМПАКТНЕ ПРОЖИВАННЯ ЄВРЕЇВ НА БАТУРИНЦІНІ ТА КОНОТОПЦІНІ В XVIII–XX ст.

У статті розглядається тема компактного проживання євреїв у Присеймівському краї, зокрема на Батурищині та Конотопщині у кінці XVIII – на початку XX ст. Охарактеризовано особливості соціального, економічного та культурного життя єврейської общини. Досліджено роль єврейського населення у розвитку інфраструктури даного регіону. Визначено особливості професійної та господарської діяльності євреїв.

Ключові слова: Батурин, Конотоп, євреї, синагога, молитовна школа, промисли.

Україна завжди була багатонаціональною державою. На її теренах поряд із українцями проживали представники інших національностей – росіяни, румуни, євреї, білоруси, поляки, угорці, греки, німці, цигани, болгари, татари тощо. Варто зазначити, що кожна нація є невід'ємною частиною народу України та її історії. Історія євреїв Лівобережної України XVIII–XX ст. ще недостатньо вивчена та проаналізована. Її подальше дослідження дає можливість визначити території проживання, рід занять та з'ясувати соціально-правове становище єврейського народу.

Обрана проблематика лише частково освітлена науковцями. Значний доробок у дослідженні цієї теми належить М.І. Мармеру, А.В. Морозовій, М.М. Часницькому, С.Г. Бойченко, Н.О. Барабаш, Є.О. Бордуновій, І. Ковтуну, конотопському періодичному виданню «Лебн» та ін.

Перші єврейські громади з'явилися на території сучасної України у IX–X ст. за часів Хазарського каганату, офіційною релігією якого був іудаїзм. Після монголо-татарського панування вони зникли, але упродовж XIII–XIV ст. виникли знову. Це були громади, засновані євреями, які мігрували з Польщі, оселяючись на українських землях [25, с. 44]. У 1623 р. грамотою польського короля Владислава євреям було заборонено проживати в Чернігівському воєводстві, бо вони нібито наносили значні збитки християнам у торгівлі та ремеслах [24, с. 14]. За часів Богдана Хмельницького у відносинах між євреями,

українцями та поляками назріла надзвичайна конфронтація, і саме євреї виявилися заручниками тієї складної ситуації. За період 1648–1656 рр. було вбито декілька тисяч євреїв, які до цього часу згадують ті події як одну з найтрагічніших сторінок своєї історії. Ще далі пішла імператриця Єлизавета Петрівна, яка у часи свого правління наказала висилити усіх євреїв, що проживали на території країни, за межі Російської імперії [24, с. 14].

Перші відомості про євреїв Чернігівщини припадають на кінець XVIII ст. [10, с. 60]. У часи Гетьманщини євреї знову з'являються на території Чернігівської губернії «временно для торговых дел» і посередництва. У 1772 р. їм було дозволено постійно перебувати у всіх містах губернії. З того часу єврейському народові знову належить майже вся торгівля і більша частина ремесел, але лише окремим із них дозволялося купувати землю та засновувати свої поселення [24, с. 15]. Із 1783 р. євреї мали записуватися в міські стани міщанами і купцями [10, с. 60]. За таких історичних обставин торгівля стала специфічною єврейською соціальною нішею. Між іншим, у Біблії слово «торговець» – це зазвичай синонім хананеянина (тобто нееврея) [26, с. 3].

У 1791 р. у Чернігівській губернії для євреїв увели межу осідлості, за винятком купців I-ї гільдії [24, с. 15]. З 1794 р., при відкритті міщанських та купецьких промислів, євреї платили подвійні податки, тобто удвічі більші, ніж християни. Це стосувалося землеробів, фабрикантів та ремісників. Проіснував даний закон лише до 1817 р. [24, с. 16].

Ймовірно, поселення євреїв на території Батуринщини-Конотопщини спочатку знаходилися у Батурині, позаяк у колишній гетьманській столиці завжди були сприятливі передумови для компактного проживання людей: ліси, родючі ґрунти, водні артерії, м'який клімат, чудова природа, корисні копалини, зокрема глини. З Батурина євреї роз'їжджалися у різних напрямках, зокрема до Конотопа та інших населених пунктів. Від Батурина розходилися 4 торгові шляхи, що сприяло розвитку торгівлі [11, с. 20]. У місті відбувалися часті торги та ярмарки [12, с. 14–15], тому було багато євреїв і купців [12, с. 14–15; 22, с. 59–60].

На Конотопщині євреї з'явилися на початку XIX ст. після приєднання до Росії частини Польщі. Унаслідок того, що територією Конотопського повіту також проходила межа єврейської осідлості, тут мешкала значна частина єврейського населення Чернігівської губернії. Однією з найбільших була і залишається єврейська громада м. Конотопа. На початку XIX ст. вона налічувала лише декілька осіб, а уже за даними 1847 р. становила 561 чол. [25, с. 44], і чисельність її щороку збільшувалася. Через це 1859 року у місті була відкрита молитовна школа, а вже наприкінці XIX ст. у Конотопі існувало єврейське молитовне товариство [25, с. 44].

Згідно статистичних даних за 1860 р. у Конотопському повіті налічувалось 1260 євреїв [25, с. 44], значна частина яких мешкала у Батурині. На цей час у містечку була вже сформована єврейська громада [8, с. 266]. За традицією,

як тільки чисельність євреїв у місті ставала значною, вони конституювалися у громаду. Найважливішими з-поміж усіх складових життя єврейської громади були синагога, кладовище, школа та лазня. Як наслідок, єврейське життя досягло високого рівня організації [10, с. 60]. Є відомості, що у 1860 р. у Батурині працювали окремі лазні – одна для християн, інша для євреїв [8, с. 267]. Проте, щодо існування на території Батурина єврейського кладовища на даний час відомості відсутні, але зберігся надгробок у вигляді дерева зі зрубленими гілками, який знаходиться біля Воскресенського храму. Як зазначає дослідниця чернігівського єврейського некрополя С.Г. Бойченко, декілька саме таких гранітних пам'яток збереглося на єврейських похованнях цвинтарів Чернігова [10, с. 61].

Для того щоб задовольняти свої духовні потреби, батуринські євреї мусили долати відстань у 26 верст, аби дістатися Конотопа. Подолання такого довгого шляху створювало незручності як для віруючих, так і для решти населення. Саме тому у травні 1860 р. євреї – мешканці Батурина – звернулися із проханням до Чернігівського губернського правління надати дозвіл на відкриття молитовної школи у Батурині. Землю та приміщення для неї вони на той час уже мали. Для цього третьою гільдії купецький син Юдка Вульфівич Куколев придбав у місцевого жителя колежського реєстратора землю, на якій власним коштом звів будинок і пожертвував це все місцевій громаді для відкриття молитовної школи [8, с. 266; 8, с. 267]. Однак прохання задовольнили лише в 1864 р. [18, с. 290]. Якщо на той час одну молитовну школу дозволялося відкривати на 30 єврейських будинків [18, с. 207], то можна припустити, що у Батурині станом на 1860 р. їх було близько тридцяти. Місцезнаходження батуринської молитовної школи допоки достеменно невідоме, але при відкритті усякої молитовної школи необхідно було дотримуватися певних вимог щодо відстані від православних церков (якщо на одній вулиці або площі – не менш, ніж 100 саж.; якщо на різних – не менш, ніж 50 саж.) (сажень – старовинна міра довжини, що становила у Росії 2,1336 м – авт.) [8, с. 706] та шинків і трактирів [18, с. 207].

25 липня 1879 р. відбулися вибори членів Правління Батуринської єврейської молитовної школи. На посаду вченого було обрано міщанина Юдку Куколева, посаду старости обійняв міщанин Юдка Раєв, казначея – міщанин Залман Аптерман. Вони прийняли присягу на вірне служіння Богові у присутності Конотопського єврейського рабина Гольденфарба.

Із часу проведення аграрної реформи у 1861 р., відомої відміною кріпосного права, нових темпів розвитку набула промисловість, яка вимагала більшої кількості робочих рук. Відтак, місто Конотоп почало зростати і розвиватися. Зокрема, у ньому нараховувалося 933 двори, де проживало близько 9000 мешканців, 5 церков, єврейська молитовна школа, 80 лавок, 11 харчевень, 3 заїжджі двори [16, с. 8].

Одночасно у місті значно зросла чисельність єврейсько-

го населення, унаслідок його переміщення з північно-західних провінцій у південно-західні на постійне проживання [14, с. 1]. У 1861 р. у Конотопі проживало 1206 євреїв: 566 чоловіків та 640 жінок [6, с. 27]. У 1866–1867 рр. були уведений обмеження прийому євреїв у вищі та середні учбові заклади у місцях межі осідлості, але натомість дозволено відкривати синагоги на кожні 80 будинків та єврейські школи для моління на кожні 30 будинків [24, с. 16]. З 1887 р. у Конотопі стала працювати талмуд-гора для бідних дітей. Її відвідувало 8 учнів. У 1890 р. та 1896 р. ця кількість складала уже 50 учнів [25, с. 15]. У школі викладали 4 меламенти [18, с. 458].

1897 року кількість єврейського населення Конотопа досягла 4425 чол., що становило 23,5 % від загальної чисельності населення міста [14, с. 1]. За даними перепису мовного складу населення повітів Чернігівської губернії, в 1897 р. у Конотопському повіті проживало 156 535 чол.: українців – 142 276 чол., євреїв – 7636 чол., циган – 116 чол., поляків – 422 чол. Серед жителів Конотопа україномовне населення становило 54,8 %, мовою їдиш володіло 23,5 % [27].

У 1889 р. серед землевласників, які проживали в Конотопському повіті, земельними угіддями (від 200 і більше десятин) у Батурині володіли М.О. Астаф'єв, спадкоємці Л.О. Астаф'єва, М.М. Окерблом, Е.Г. Юдович [21, с. 116]. Останній мав також земельні наділи (11 дес.) на території замських резиденцій І. Мазепи та К. Розумовського на Гончарівці [21, с. 120; 17, с. 260; 13, с. 48–57], яка «...вместе с прочим именем была куплена с публичных торгов» [8, с. 287]. Порівнюючи, зауважимо, що усе батуринське духовенство володіло 224 дес., міщани – 205 дес., 53 дес. належало купцям-християнам [21, с. 116].

Традиційним заняттям для євреїв було ремісництво: згідно перепису 1897 р. у Російській імперії на 1000 євреїв припадало 110–120 ремісників, у той час як на 1000 представників інших національностей – усього 6–8 чол. [25, с. 22]. На Батуринщині та Конотопщині, як і по всій Чернігівщині, більшість працездатного єврейського населення також було зайняте у виробничій сфері. При цьому, ремісниками не вважалися м'ясники, друкарі, візники, наймані робітники. Найбільш поширеним було ковальське ремесло, зокрема в Чернігівській губернії, за переписом населення 1897 р., у цій сфері працювало 1085 чоловіків та 10 жінок. Ще 4229 чоловіків та 1493 жінки виготовляли та шили одяг і т. п. Не було такої професії, яку б не могло освоїти єврейське населення. Серед них були квітниківарі, мідники, слюсарі, склярі, майстри з обробки золота та срібла, годинниковарі, столярі, чоботарі, токарі, бондарі, малярі, кондитери, пекарі, перукарі та ін. Євреї займали провідне місце у виробництві борошна, круп, горілки, спирту, тютюнових та кондитерських виробів [25, с. 22–23], цегли та кахлів [25, с. 24]. Продукція євреїв-ремісників реалізувались на близьких та віддалених ринках Російської імперії, експортувалася за кордон.

У 1903 р. на Чернігівщині євреї відігравали провідну

роль у торгівлі хлібом (86,2 %), лісом і дровами (73,8 %), яйцями (95,4 %), сіном (100 %). Крім іншого, представники цього народу професійно займалися лікувальною та ювелірною справою, були провізорами і утримувачами готелів [25, с. 44]. Отже, євреї, займаючись виробництвом і торгівлею, сприяли економічному зростанню Чернігівської губернії [25, с. 24].

Переломним для м. Конотопа став 1867 р., коли розпочалося будівництво Курсько-Київської залізниці. Населення міста водночас збільшилося удвічі: із 9 тис. чол до майже 17 тис. (серед яких близько 8 тис. склали будівельники та експлуатаційники залізниці з родинами). Під час прокладання залізниці число працюючих сягало 30 тис. [19, с. 94]. Це потребувало залучення робітників різних спеціальностей, якими, у тому числі, володіли і євреї. Пізніше, побудувавши залізницю, багато євреїв-конотопців здобули залізничні професії.

На початку ХХ ст. (1904 р.) у Конотопі євреї становили 32 % від загальної кількості населення міста. Вузлова залізнична станція [25, с. 45; 23, с. 6] приваблювала зручною комунікацією для проведення багатолюдних ярмарків та базарів, що спричинило бурхливий розвиток торгівлі у місті.

Інтенсивне будівництво залізниць, що сполучали близькі і віддалені економічні райони Росії, сприяло зростанню обсягів перевезення хліба з України. Серед інших хліботоргових центрів Чернігівської губернії початку ХХ ст. були Конотоп та Батурин [18, с. 449–450]. Залізничне сполучення дало змогу фірмі конотопського купця Германа експортувати до Німеччини макуху та висівки [25, с. 45].

Із завершенням будівництва залізничних шляхів у Конотопі міське життя стало більш спокійним, провінційним. У Батурині у цей же час відбувається економічний спад. Розвитку економіки міста сприяло б прокладання Конотопсько-Батуринської гілки залізниці, але цього не сталося як у 1913 р., так і у наступні роки. Частина місцевих євреїв була змушена переїхати до Конотопа [23, с. 6]. Гості Батурина зазначали, що в 1915 р. у центрі міста на головній вулиці знаходилось декілька «весьма убогих, даже сравнительно с Конотопом, лавчонок, и конечно, почти сплошь еврейских» [9, с. 422]. Історія зберегла прізвища батуринських євреїв-колекціонерів. Так, у земського фельдшера Т.Л. Порського (Порскала) знаходилась значна колекція монет, а у М.Ф. Раді – збірка портретів історичних діячів різних часів [21, с. 120; 17, с. 260].

На початку ХХ ст. у Конотопі діяла синагога, при ній працювала школа для вивчення Тори [25, с. 45–46]. Взагалі синагога відіграє важливу роль у житті євреїв, бо є, насамперед, приміщенням для громадської молитви і у перекладі з грецької означає «будинок зібрання». Вона – центр релігійної освіти. Найважливішими елементами синагоги є священний Ковчег із сувоєм Тори. Більшість традиційних синагог мала ще одне місце усередині зали для читання Тори [18, с. 204]. Синагога – це місце зустрічей, зборів, проведення різних свят, а у минулому – і за-

сідань місцевого рабинського суду [25, с. 52]. Конотопська єврейська община до революції 1917 р. мала свій юридичний статус, кошти, вела документацію про народження, шлюб та розлучення [5, с. 1–2; 25, с. 45–46].

Євреї (незалежно від майнового стану) завжди приділяли неабияке значення розвитку освіти своїх дітей. Одна з найбільш поширених в Чернігівській губернії мереж єврейських початкових закладів знаходилась у Конотопському повіті [18, с. 459]. У документах Чернігівського губернського правління є відомості про те, що у січні 1911 р. у м. Конотопі і у Конотопському повіті було по 4 молитовних будинки [1, с. 18]. Перший із них (за даними 1894 р.) існував у Конотопі понад 50 років. Другий і третій були відкриті відповідно у 1870 і 1877 рр. [2, с. 2]. Виявлені також відомості про дозвіл відкрити четверту молитовну школу на ст. Конотоп у власному будинку купця Гафта (1896 р.) [3, с. 775], а також про вибори на посади членів правління єврейських молитовних шкіл Конотопського повіту (1895 р.) [4, с. 552].

Одночасно з розвитком освіти розширюється мережа закладів охорони здоров'я. Наприклад, у 1912 р. в с. Кошари Конотопського повіту у купця Янкеля Лейбова Зайгермахера земством була куплена садиба з будівлями, де через рік відкрили лікарняний пункт [16, с. 20].

Отже, виснуємо словами дослідника історії єврейського населення Сумщини Михайла Михайловича Часницького: «Твердження про те, що євреї займались лише торгівлею та інтелектуальною працею, застаріле і невірне, адже із вищезазначеного можемо стверджувати, що нема жодного підрозділу інфраструктури Чернігівської губернії, де б євреї не брали участі» [25, с. 22–23]. Але на їх чисельність негативно вплинули реформи Миколи I щодо набору євреїв на рекрутську службу в 1827 р. Як наслідок, представники цього народу змушені були переховуватись або емігрувати за кордон, зокрема до Польщі чи Молдавії [15, с. 70], або ж змінювати як віросповідання, так і свої імена й прізвища. Негативний вплив також мали погроми 1821–1871 рр., 1881–1884 рр., революції 1905, 1917 рр., Громадянська і Друга світова війни [10, с. 59].

Та все ж, мешкаючи протягом століть серед іншого етнічного середовища, євреї зберегли свою національну самобутність, гуртуючись у різні товариства взаємодопомоги. Зауважимо, що такі товариства існують і нині. У 1993 р. у Конотопі створена єврейська громада «Лебн» (засновник Г.І. Айзенштат). Із 1995 р. видається однойменна газета «Лебн». У 1999 р. організовано благодійний фонд «Єврейський громадський центр «Естер», яким нині керує Маргарита Стоянова. Іудейську релігійну громаду очолює Юрій Голубков [25, с. 46]. Як зазначав колишній директор «Естер» Григорій Петрушенко, пройшло чимало часу, перш ніж в Україні були створені умови для повноцінного розвитку всіх національностей та національних культур. «Лебн» – це життя, тому віримо, що єврейське життя в Конотопі буде продовжуватись. Адже євреї – древній народ, який багато пережив за свою історію, але багато і

зробив для неї. Слід згадати наступні слова нобелівського лауреата Елі Візеля: «Быть евреем – это значит бороться за выживание нашего народа, от которого мы получили в наследство всю его коллективную память» [20, с. 2].

У вивченні історії єврейського народу Батурищини та Конотопщини ще багато білих плям, зменшити кількість яких покликані наші подальші дослідження. Авторка статті виносить глибоку подяку Конотопському єврейському громадському благодійному центру «Хесед Естер» та особисто Маргариті Стояновій і Юрію Голубкову за співпрацю та надані матеріали.

ДЖЕРЕЛА

1. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 127, оп. 5, спр. 2345, арк. 18.
2. ДАЧО, ф. 127, оп. 5, спр. 267, арк. 2.
3. ДАЧО, ф. 127, оп. 5, спр. 803, 775.
4. ДАЧО, ф. 127, оп. 5, спр. 552.
5. Айзенштат Г. Конотоп. Евреи. Прошлое. Настоящее: страницы истории еврейской общины города Конотопа. Лебн: *Конотопская еврейская газета*. 2000. №№ 6–7 (57–58) июнь-июль. С. 1–2.
6. Айзенштат Г. Конотоп. Евреи. Прошлое. Настоящее: страницы истории еврейской общины города Конотопа. Конотоп, 2001. 28 с.
7. Барабаш Н., Бордунова Є. Приватний музей в соціокультурному просторі міста (на прикладі Музею культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера»). *Ніжинська старовина*: збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Київ, 2014. Випуск 18 (21). С. 5–10.
8. Батурич: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів. Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; / редколегія: О.Б. Коваленко та ін. Чернігів, 2009. 786 с., 30 іл.
9. Батурич: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів. Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; / редколегія: О.Б. Коваленко та ін. Вид. 2-е, доповн. Чернігів, 2012. 882 с.
10. Бойченко С.Г. Єврейський некрополь Чернігова. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Київ–Глухів, 2013. Випуск 6. С. 59–64.
11. Герасько М.О. Батуринінські торги та ярмарки як складова формування ринкових відносин XVII–XX ст. *Сборник докладов международной конференции, посвященной развитию междисциплинарных исследований*. Донецк, 2013. С. 20–25.
12. Герасько М.О. *Батуринінські торги та ярмарки як рушійна сила місцевої торгівлі (друга половина XVIII – на початку XX ст.)*. Гілея: Науковий вісник. Київ, 2013. Вип. 75 (№ 8). С. 14–17.
13. Герасько М.А. Имение Кирилла Разумовского из неизвестного рисунка. *Gardarika*. 2015. № 2. С. 48–57.
14. Из истории евреев Конотопа: Справка из музея еврейской диаспоры. Гор. Тель-Авив / *Лебн*: Конотопская еврейская газета. 2004 (февраль). № 2(101). С. 1.
15. Ковтун І. Єврейське населення Наддніпрянської України в імперській системі стримувань і покарань при здійсненні рекрутських наборів у XIX столітті. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. Київ, 2014. Вип. 44. С. 70–73.
16. Кравець В.П., Сутулін В.В. Білий колір – життєдайний: історія медицини Конотопа. Суми : «Собор», 2001. 184 с.
17. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Полк Нежинский. Київ, 1893. Т. II. 551 с.
18. Морозова А.В. Єврейське населення Лівобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. Київ, 2009. 300 с.
19. Нікітін В.Г., Терех М.І. Лікарня гетьманської столиці: з історії зародження та розвитку лікарні, відкритої гетьманом К.Г. Розумовським у м. Батурич – столиці чотирьох гетьманів України. Ніжин : ІПІ Лисенко М.М., 2016. 252 с.
20. Петрушенко Г. Размышления по поводу. *Лебн*: Конотопская еврейская газета. 2001. № 2 (65) февраль. С. 2.
21. Рахно О. Батурич та його околиці у статистичних виданнях земських установ Чернігівської губернії другої половини XIX ст. *Батуринінська старовина*. Чернігів : Вид. «Десна Поліграф», 2011. № 2 (6). С. 114–118.
22. Свербигуз В.Б. Батурич: до генези українського самодержавства. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 88 с.
23. Сердюк Н. Батурич без залізниці. *Слово «Гетьманської столиці»*. 2015. № 6 (51). С. 6.
24. Часницький М.М. Глухов. Евреи. Память жива... Страницы истории еврейской общины Глуховщины. Киев : «Атопол», 2009. 317 с.

25. Часницький М.М. Евреи. Глухов и Сумщина. Страницы истории евреев Глуховщины и Сумщины. Киев, 2011. 378 с.

26. Штейнзальц А. Почему деревья возрадуются мессии? «Левн». 2001, февраль. № 2 (65). С. 3.

27. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B3%D1%83%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%8F

Herasko M.O. Compact settlement of Jews in Baturyn and Konotop Regions in the 18th-20th centuries

The article deals with the problem of compact settlement of Jews in the Seim River basin, in particular, in Baturyn and Konotop regions, in the late 18th – early 20th centuries. Special attention is paid to the historical past of the Jewish people in Ukraine and formation of Ukrainian-Jewish relations during Hetman period. The problem of historical settlement of Jewish communities is examined and the conditions of their living in the above mentioned regions are considered.

The author studied the spiritual life of the Jewish community, in particular, some aspects of organization of prayer schools and synagogues. Also the social changes, caused by abolition of serfdom, and the dynamics of population change under different political conditions are being analyzed.

The author paid special attention to study of education of Jews that is based on the materials of State Archive of Chernihiv Region. It was revealed that education took an important place in the life of Jews and they always tried to give best education to their children regardless of their financial condition. In Chernihiv Province the system of Jewish elementary schools was widely spread in Konotop and other districts (povits).

The author considered peculiar features of social, economic and cultural life of the Jewish community. The role of Jewish population for the development of infrastructure of the region is defined. The peculiarities of professional and economic activities of Jews are examined. Also the author studied the sectors of employment of Jewish people in Baturyn and Konotop regions.

The article reveals the impact of construction of Kursk-Kyiv railway, which became a breaking point for inhabitants of Konotop and its suburbs. As a result, there was a mass migration of Jewish population from Baturyn to Konotop.

The author emphasized that maintaining national identity is an important problem not only for the Jewish people, but also for other nations which respect their history. We should mention that despite of living among other ethnic environment, the Jewish people consolidated their efforts and created different organizations of mutual aid, so in this way they could attain their gains.

Key words: Baturyn, Konotop, Jews, synagogue, prayer school, crafts.

REFERENCES

1. Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi oblasti. [State Archive of Chernihiv Region], (dali – DACHO), f. 127, spr. 5, op. 2345.
2. DACHO, f. 127, spr. 5, op. 267, ark. 2.
3. DACHO, f. 127, spr. 5, op. 803, 775.
4. DACHO, f. 127, spr. 5, op. 552.
5. Aizenshtat, H. (2000). Konotop. Evrei. Proshloe. Nastoshchee: stranitsy istorii evreyskoy obshchiny goroda Konotopa. [Konotop. Jews. Past. Present: the pages of history of Konotop Jewish community]. *Lebn: Konotopskaya evreyskaya gazeta*, 6–7 (57–58), June – July. [in Russian].
6. Aizenshtat, H. (2001). Konotop. Evrei. Proshloe. Nastoshchee: stranitsy istorii evreyskoy obshchiny goroda Konotopa. [Konotop. Jews. Past. Present: the pages of history of Konotop Jewish community]. Konotop. [in Russian].
7. Barabash, N., Bordunova, Ye. (2014). Pryvatnyi muzei v sotsiokulturnomu prostori mista (na prykladi Muzeiu kultura yevreiskoho narodu ta istorii Holokostu «Muzei Mykhaila Marmera») [Private museum in sociocultural space of the city (case study of the Mykhailo Marmer Museum of Jewish culture and history of Holocaust)]. *Nizhynska starovyna: zbirnyk rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva*, vol. 18 (21), pp. 5–10. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Kovalenko, O. (Ed.) (2009). *Baturyn: storinky istorii: Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. [Baturyn: pages of history: collection of documents and materials]. Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. T.H. Shevchenko [T. Shevchenko Chernihiv State Pedagogical University]. Chernihiv. [in Ukrainian].
9. Kovalenko, O. (Ed.) (2012). *Baturyn: storinky istorii: Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. [Baturyn: pages of history: collection of documents]. Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. T.H. Shevchenko [T. Shevchenko Chernihiv State Pedagogical University]. 2nd edition. Chernihiv. [in Ukrainian].
10. Boichenko, S.H. (2013). Yevreyskiy nekropol Chernihova. [Jewish necropolis of Chernihiv]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*. [Siveria in the history of Ukraine: collected works]. Issue. 6, pp. 59–64. [in Ukrainian].
11. Herasko, M.O. (2013). Baturynski torhy ta yarmarky yak

skladova formuvannya rynkovykh vidnosyn XVII – XX st. [Baturyn sales and trade fairs as a component of formation of the 18th – 20th centuries market relations]. *Sbornik dokladov mezhdunarodnoy konferentsii posvyashchennoy razvitiyu mezhdistsiplinarynykh issledovaniy* [Collection of reports on development of interdisciplinary studies], pp. 20–25. Donetsk. [in Ukrainian].

12. Herasko, M.O. (2013). Baturynski torhy ta yarmarky yak rushiina syla mistsevoi torhivli (druha polovyna XVIII - na pochatku XX st.) [Baturyn sales and trade fairs as a driving force for local trade (last half of the 18th – early 20th centuries)]. *Hileia: Naukovyi visnyk*. Issue 75 (8), pp. 14–17. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Herasko, M.A. (2015). Imenie Kirilla Razumovskogo iz neizvestnogo risunka [Residence of Kyrylo Rozumovskiy in the unknown picture]. *Gardarika*, 2. [in Russian].

14. Iz istorii evreev Konotopa: spravka iz muzeya evreyskoy diaspori. Gorod Tel-Aviv. (2004). [From the history of Jews of Konotop: a document from the Museum of Jewish Diaspora]. *Lebn: Konotopskaya evreyskaya gazeta*, 2 (101). [in Russian].

15. Kovtun, I. (2014). Yevreiske naselennia Naddniprovs'koi Ukrainy v imperskii systemi strymuvan' i pokaran' pry zdidsnenni rekrutyskikh naboriv u XIX stolitti. [Jewish population of OverDnipro Ukraine in the imperial system of restriction and penalties during recruiting in the 19th century]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy: Zbirnyk naukovykh prats*. [Ethnic History of the People of Europe], vol. 44. Kyiv. [in Ukrainian].

16. Kravets, V.P., Sutulin, V.V. (2001). *Bilyi kolir – zhyttiedainyi: istoriia medytsyny Konotopa*. [White color, which gives a life: a history of medicine of Konotop]. Sumy: «Sobor». [in Ukrainian].

17. Lazarevskiy, A. (1893). *Opisanie Staroy Malorossii: Polk Nezhiyskiy* [Description of the Old Little Russia: Nizhyn Regiment]. (Vol. II). Kyiv. [in Russian].

18. Morozova, A.V. (2009). *Yevreiske naselennia Livoberezhnoy Ukrainy v druii polovini XIX – na pochatku XX st.* [Jewish population of the last half of the 19th – early 20th centuries Left Bank Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

19. Nikitin, V.H., Terekh, M.I. (2016). *Likarnia hetmanskoj stolytsi: z istorii zarozhennia ta rozvytku likarni, vidkrytoi hetmanom K.H. Rozumovskym u m. Baturyn – stolytsi chotyrokhetmaniv Ukrainy*. [Hospital of the Hetman capital: from the history of origin and development of the hospital, organized by Hetman Kyrylo Rozumovskiy in Baturyn, the capital of four Ukrainian Hetmans]. Nizhyn: PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].

20. Petrusenko, G. (2001). Razmyshleniya po povodu [Pondering on...]. *Lebn: Konotopskaya evreyskaya gazeta*, 2 (65), February. [in Ukrainian].

21. Rakhno, O. (2011). Baturyn ta yoho okolotytsi u statystychnykh vydanniakh zemskyykh ustanov Chernihivskoi hubernii druii poloviny XIX st. [Baturyn and its suburbs in statistic editions of zemstvo institutions of the last half of the 19th century Chernihiv Province]. *Baturynska starovyna*, 2 (6). Chernihiv: Vydavnytstvo «Desna Polihraf». [in Ukrainian].

22. Sverbyhuz, V.B. (2008). *Baturyn: do genezy ukrainskoho samodержavstva*. [Baturyn: on the genesis of the Ukrainian autocracy]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». [in Ukrainian].

23. Serdiuk, N. (2015) Baturyn bez zaliznytsi [Baturyn without railway]. *Slovo «Hetmanskoj stolytsi»*, 6 (51). [in Ukrainian].

24. Chasnitkiy M.M. (2009) *Glukhov. Evrei. Pamyat zhiva... Stranitsy istorii evreyskoy obshchiny Glukhovshchiny* [Hlukhiv. Jews. The memory is alive... Pages of history of Jewish community in Hlukhiv region]. Kyiv: «Atopol». [in Ukrainian].

25. Chasnitkiy, M.M. (2011) *Evrei. Glukhov i Sumshchyna. Stranitsy istorii evreev Glukhovshchiny i Sumshchiny* [Jews. Hlukhiv and Sumy region. Pages of history of Jews in Hlukhiv and Sumy region]. Kyiv. [in Russian].

26. Shteynzalts, A. (2001). Pochemu derevya vozraduyutsya messii? [Why will the trees be delighted at Messiah?]. *Lebn*, 2 (65), February. [in Russian].

27. Chernihiv Province. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B3%D1%83%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%8F [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

